

■ УДК 94 (477):323.27]«18/19»

В. М. Шейко, доктор історичних наук, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И РЕВОЛЮЦИЯ В УКРАИНЕ (КОНЕЦЬ ХІХ — ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Розглянуто питання ролі інтелігенції в розвитку суспільства, проаналізовано процес взаємин інтелігенції й влади в Україні кінця ХІХ — початку ХХ ст. Висвітлено трансформацію політичних поглядів різних прошарків інтелігенції в той час. Особливу увагу приділено висвітленню процесів формування світоглядних, професійних і політичних позицій найчисельнішого прошарку старої інтелігенції — учительства. Проаналізовано соціальне, матеріальне й політичне становище інтелігенції під час революційних подій, різноманітні концепції ставлення до інтелігенції та її ролі в суспільстві України в кінці ХІХ — початку ХХ ст.

Ключові слова: інтелігенція, революція, влада, Україна, культура, мистецтво, профспілкові організації інтелігенції, трансформація політичної позиції інтелігенції.

В. Н. Шейко, доктор исторических наук, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И РЕВОЛЮЦИЯ В УКРАИНЕ (КОНЕЦ ХІХ — НАЧАЛО ХХ В.)

Рассмотрен вопрос роли интеллигенции в развитии общества, проанализирован процесс взаимоотношений интеллигенции власти в Украине конца ХІХ — начала ХХ в. Освещается трансформация политических взглядов разных слоев интеллигенции того времени. Особенное внимание уделено освещению процессов формирования мировоззренческих, профессиональных и политических позиций наиболее численной части старой интеллигенции — учительства. Проанализировано социальное, материальное и политическое состояние интеллигенции во время революционных событий, разные концепции отношения к интеллигенции и ее роли в обществе Украины в конце ХІХ — начале ХХ в.

Ключевые слова: интеллигенция, революция, власть, Украина, культура, искусство, профсоюзные организации интеллигенции, трансформация политической позиции интеллигенции.

V. M. Sheyko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE INTELLIGENTSIA AND REVOLUTION IN UKRAINE (LATE 19TH — EARLY 20TH CENTURIES)

The article is concerned with the issue of the role of the intelligentsia in the development of society as well as with the interrelations between

the intelligentsia and the authorities in Ukraine in the late 19th — early 20th centuries. The transformation of the political views of different strata of the intelligentsia of that time is examined. Special attention is paid to the description of the formation of ideological, professional and political views of teachers, the most numerous group of the old intelligentsia. The author analyzes the social, material and political conditions of the intelligentsia during the revolution, various concepts of the attitude to the intelligentsia and its role in the society of Ukraine in the late 19th — early 20th centuries.

Keywords: intelligentsia, revolution, the authorities, Ukraine, culture, art, trade union organizations of the intelligentsia, transformation of the the intelligentsia's political views.

Проблема взаємин інтелігенції та влади під час революційних подій у Росії й Україні завжди була та є актуальною. Адже саме тоді фундаментальні принципи, світоглядні, професійні й соціальні підвалини формування інтелігенції в умовах диктатури пролетаріату, формування та функціонування тоталітаризму. Ці підвалини, безсумнівно, вплинули й понині впливають на процеси трансформації соціального портрета сучасної інтелігенції незалежної України. Це питання актуалізується й у зв'язку зі 100-річчям з часу початку Української революції та дня утворення Української Центральної Ради. Верховна Рада України, як відомо, у грудні 2016 р. прийняла Постанову «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році» [5]. І дійсно — події березня 1917 р. надали змоги відродити українську державність, розпочати Українську національно-демократичну революцію, створити вищий представницький орган народу — Українську Центральну Раду. Певним «детонатором» указаних подій слугувала Лютнева революція в Російській імперії в 1917 р. До речі, автор статті «Українські виміри Лютневої революції 1917 року в Російській імперії» Кирил Галушко, надрукованої в «Дзеркалі тижня», аналізуючи вплив Лютневої революції в Росії на революційно-демократичні події в Україні в 1917–1921 рр., закликає під час 100-ї річниці української революції не забувати трагічних уроків тих далеких і сумних подій, які призвели до загибелі української революції та втрати української державності [6].

Слід зауважити, що це питання, незважаючи на певні успіхи в його висвітленні [1-50], досліджено недостатньо. Окрім того, переважна кількість праць написана на основі застарілих марксистсько-ленінських догм, а специфіка вказаної проблематики полягає не стільки у висвітленні процесу політичної орієнтації самої інтелігенції, що в цілому вже має певну концептуальну наукову визначеність, скільки у виявленні деталей цих процесів, людських доль у карколомному вирі української революції та світових подій тих часів. Саме в цьому

і полягає мета серії статей, які передбачається найближчим часом видати друком, присвятивши їх 100-річчю Української революції. І головне — показати сумні події тих часів, які мають певні аналоги із сучасними процесами в Україні й упереджують трагічність їх повторів сьогодні. Тобто аналіз подій Української революції 1917–1921 рр. має на меті й сприяти запобіганню подібних помилок у сьогоднішній Україні.

Водночас слід наголосити, що дослідження проблеми динаміки взаємозв'язків влади та інтелігенції, формування інтелігенції, її політичних, професійних і світоглядних позицій на різних історичних етапах, як і характер еволюції суспільства в Україні в цілому, неможливо вивчити поза аналізом марксистсько-ленінських концепцій щодо інтелігенції.

Як відомо, Маркс і Енгельс порушували питання про необхідність залучення старої інтелігенції до соціалістичної революції та виробничих процесів побудови нового суспільства. Однак ці питання розглядалися переважно в умоглядному аспекті, оскільки про практичне втілення подібних ідей не йшлося й була надія на можливе активне позитивне сприйняття соціалістичної революції старою інтелігенцією, тому що на той час ідеї марксизму набули серед значної маси інтелігенції популярності. З іншого боку, для Леніна подібні питання ставали не стільки в теоретичній, скільки в практичній площині. Щоправда, до вивчення цих питань Ленін звернувся задовго до Жовтневого перевороту 1917 р. Характеризуючи соціальний статус інтелігенції, він наголошував, що вона «не є самостійним економічним класом і не становить через це ніякої самостійної політичної сили...» [18, с. 177]. «Інтелігенція, — вказував Ленін, — тому називається інтелігенцією, що найсвідоміше, найрішучіше і найточніше відбиває і виражає розвиток класових інтересів і політичних угруповань в усьому суспільстві» [19, с. 326]. Ленін і партія більшовиків приділяли велике значення залученню старої інтелігенції до своїх лав та революційних подій. Уже тоді Ленін планував формування інтелігенції з освічених революціонерів із робочих і селян — «робочої інтелігенції». «В Росії, — підкреслював Ленін ще в 1899 р., — вже є ця «робітнича інтелігенція», і ми повинні докласти всіх зусиль до того, щоб її лави постійно збільшувалися <...>, щоб з її лав виходили керівники російської соціал-демократичної робітничої партії» [23, с. 257]. Водночас Ленін аналізував і питання ставлення до інтелігенції буржуазного суспільства в цілому, як і окремих її законів. Так, у проекті Програми більшовицької партії (1899 р.) серед однієї із суттєвих проблем революційного руху було питання про залучення до нього народних учителів, «<...> які перебувають у такому приниженому, і матеріально, і духовно, становищі, які так

близько спостерігають і на собі особисто відчувають безправність і пригноблення народу, що поширення серед них співчуття соціал-демократизмові не підлягає (при дальшому зростанні руху) ніякому сумніву» [25, с. 228–229]. Ленін розумів, що стара інтелігенція у своїй основній масі політично несформована, хоча й може стати потужною силою в боротьбі з царизмом. Тому він мав на меті завдання «прагнути виділити елементи революційної демократії, щоб з ними разом ударити по самодержавству» [17, с. 190]. З іншого боку, Ленін чітко розумів, що «російська інтелігенція і російське селянство, як соціальні верстви, зіставлювані з пролетаріатом, можуть бути опорою тільки буржуазно-демократичного руху» [26, с. 351]. Слід зауважити, що події революції 1905–1907 рр. підтвердили подібну поведінку основної маси інтелігенції. Вона дійсно брала участь у першій російській революції [7]. Однак після її поразки, — як і писав Ленін, — «<...> маса буржуазної інтелігенції, яка була недавно демократичною і навіть революційною, повернула тепер назад від демократії і від революції» [21, с. 92]. Щоправда, ми не можемо звинувачувати огульно всю інтелігенцію в зраді соціал-демократії. Адже найбільші демократичні представники інтелігенції продовжували боротьбу із царизмом у складі революційного руху.

Стосовно тогочасної інтелігенції України можна з упевненістю стверджувати про подібну Росії ситуацію з одним суттєвим вирізняючим моментом — національним — та дещо іншими розстановкою і співвідношенням політичних сил. Так, в Україні, де більше, ніж у центральній Росії, переважало селянство, значно сильніше відчувався вплив дрібнобуржуазної ідеології та націоналістичних ідей. Про це, до речі, йшлося в резолюції VIII Всеросійської конференції РКП(б) «Про радянську владу на Україні» [9, с. 36].

Зауважимо, що кращі представники української інтелігенції постійно боролися із царизмом за своє національне визволення, за розвиток національної культури, мови та літератури. Показово, що до Жовтневого перевороту Ленін і більшовики адекватно і позитивно оцінювали національний рух інтелігенції України. Ленін підкреслював, що «для українців і білорусів, наприклад, тільки людина, яка в мріях живе на Марсі, могла б заперечувати, що тут немає ще завершення національного руху, що пробудження мас до володіння рідною мовою та її літературою тут ще відбувається» [24, с. 86]. Слід зауважити: вже в ті роки Ленін фундував теорію панування класового підходу до оцінки інтелігенції, він шукав джерела для майбутнього формування соціалістичної, пролетарської інтелігенції. «В кожній національній культурі є, хоча б не розвинуті, елементи демократичної і соціалістичної культури, бо в кожній нації є трудяща і експлуатована маса,

умови життя якої неминуче породжують ідеологію демократичну і соціалістичну» [22, с. 118].

Царизм, як відомо, жорстко пригнічував українську культуру, прагнув тримати народ України в жебрацтві і темряві. Рівень письменності українців на той час був навіть нижчим, ніж в інших народів Росії. Так, згідно з переписом 1897 р., серед росіян, українців і білорусів було 23,3 % грамотних, водночас цей відсоток в Україні в губерніях з перевагою українського населення (Волинь, Чернігів) ледь сягав відповідно 9 і 16% — 25 млн українців і 7 млн білорусів були фактично позбавлені як школи, так і друку рідною мовою. Під забороною залишались і література та театр [8, с. 37].

Слід зауважити, що більшовики значно поширили агітаційну роботу серед різних верств інтелігенції, набуваючи досвіду із залучення її на свою сторону в боротьбі з царизмом. Активізувалася й робота більшовиків серед українського студентства. Як наслідок, у Київському університеті, наприклад, охранка в листопаді 1907 р. зафіксувала масову роботу студентських революційних гуртків. Під час революції студентство Одеси взяло участь у страйках, створивши революційний орган «Коаліційний комітет». До речі, у тій же Одесі в страйках брали участь різноманітні загони інтелігенції, до яких долучились аптекарі, митрополичі співаки та учасники імператорського балету [30, с. 42, 49].

Під час першої російської революції більшість демократично налаштованої інтелігенції України активно долучилася до протестів проти царизму та його антинародної політики. Серед них були письменники М. Коцюбинський, І. Франко, І. Нечуй-Левицький, В. Самойленко, В. Стефаник, професор з європейським ім'ям — А. Кримський, художники М. Бурачек, Ф. Красницький та ін. Більшість активної інтелігенції групувалася у своїй протестній діяльності навколо журналу гумору та сатири «Шершень», який проіснував з лютого по липень 1906 р. [8, с. 40, 44]. Особливо активно підтримав революцію професорсько-викладацький склад вищої школи України. Наприклад, фігурування у відомій записці 343 учених, у якій вони наполягали на наданні навчальним закладам конституційних прав і відмовлялися без зміни існуючих умов продовжувати заняття [30, с. 49, 50]. Незважаючи на складність ситуації, продовжували свою патріотичну роботу, базуючись на народній творчості, М. В. Лисенко, К. Г. Стеценко, Я. С. Степовий, М. Д. Леонтович та ін., завдячуючи яким українська музична культура набула рівня світової класики. До розвитку педагогічної думки внесли свою лепту й київські педагоги-професори М. Д. Даденков і А. М. Астряб та ін. [30, с. 49, 50].

І навіть після поразки революції під час реакційної політики царизму професура вищої школи України продовжувала в складних фінансових і моральних умовах свою роботу з метою розвитку національної науки і освіти [30, с. 83]. У цьому напрямі особливо цікавий досвід діяльності інтелігенції України в революційну і пореволюційну добу, досвід, пов'язаний із різними, хоча й нечисельними, науково-творчими товариствами. Одним із таких було, наприклад, Харківське історико-філологічне товариство, яке виникло ще в 1877 р. на базі Харківського університету. До його складу входили вчені зі світовим ім'ям, іноземні представники та деякі вчені з інших університетів України, зокрема: зі сфери літературознавства — академік О. І. Білецький, професор І. Я. Айзеншток, академік В. П. Безескул, медієвіст професор А. П. Ковалевський, з історії права — професори М. О. Максименко, Д. І. Яворницький, С. А. Таранушенко, історик Д. І. Багалій та ін. [41]. Подібне товариство існувало і при Київському університеті — історичне товариство Нестора Літописця, у Львові — Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка та ін. [4]. Показово, що в діяльності подібних товариств інтелігенції України постійно був наявним національний аспект, підкреслювалася національно-патріотична тематика української культури на противагу великодержавній політиці російського царизму.

У наступні роки Перша світова війна призвела ще до більших репресій проти національно-визвольного руху українського народу та його прогресивної інтелігенції. Однак це не припинило діяльність кращих представників демократичної культури України — І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Стефаника, М. Лисенка, М. Заньковецької та ін.

Слід зауважити, що успіх боротьби інтелігенції України за національну культуру та національну незалежність залежав від рівня загальної культури населення, який на той час в Україні, як і Росії, був украй низьким. Так, у 1914–1915 рр. в Україні (у межах 1939 р.) налічувалося лише 15568 початкових і середніх шкіл, у яких навчалося 1678128 учнів і працювало 46739 учителів. За рівнем освіти Україна на той час посідала одне із останніх місць в Європі [8, с. 69]. Про антинародну політику царизму в галузі народної освіти яскраво свідчить той факт, що царизм на утримання адміністративно-поліцейського апарату, суду та тюрми витрачав у півтора рази більше фінансів, ніж на потреби народної освіти [34, с. 198]. Окрім того, самодержавство утримувало 52869 церков, 573 монастирі і 235 тисяч церковнослужителів [29, с. 13].

Нагадаємо, що царизм уважав школи і вищі навчальні заклади засадами вільнодумства, свободи слова і свідомо гальмував розвиток

вищої освіти, особливо в національних околицях, до яких належала й Україна. На початку 1914–1915 навчального року на території України, яка, як відомо, входила до складу Росії, функціонувало 19 вищих навчальних закладів, у яких навчалося 26695 студентів [16, с. 40]. Дві третини вищих навчальних закладів [внз] були розташовані в Харкові й Києві, де концентрувалася основна маса студентства. Показово, що в трьох університетах України — Харківському, Київському й Одеському — 40% студентів навчалися на юридичних факультетах, які зазвичай виховували відданих царизмові чиновників [4, с. 15, 16]. Про це, до речі, свідчать і факти про соціальний склад студентів дореволюційної України. У трьох вказаних університетах України, наприклад, навчалися: діти чиновників і дворян — 36%, духовенства — 7,5%, заможних громадян і купців — 12,2%, міщан і ремісників — 24,3%, представники заможних верств сільського населення — 14,5%, інші — 4% [13, с. 1]. Подібна ситуація була типовою для всієї України того часу. Адже в 1914 р., наприклад, тільки дворяни і вихідці із буржуазних верств населення становили 64% студентів внз [42]. Зауважимо, що в дореволюційній Росії, як, до речі, й в Україні, середня і дрібна буржуазія, як найчисельніші верстви міського населення, прагнули використати у своїх інтересах школу, зокрема й вищу [2, с. 63, 69]. Стосовно дітей робітників та бідних селян, то їм в умовах самодержавної Росії здобути освіту було практично неможливо. Це пояснювалось головно прагненням царизму не допустити дітей робітників і бідних селян до вищої освіти, яку царизм уважав, як вже наголошувалося, своєрідною цитаделлю вільнодумства. Однак на протигагу вказаному діти робітників і бідних селян становили в Росії до 5%, в Україні в 1914 р. — приблизно 4% студентства [12, с. 61; 4, с. 16–18]. Слід зазначити, що для студентів — дітей робітників і бідних селян — створювалися надзвичайно несприятливі побутові і морально-політичні умови, що призводило до їх самогубства. Тільки з жовтня 1909 р. по березень 1910 р. серед студентів і учнів Києва зареєстровано 9 самогубств, 18 їх спроб [4, с. 16–18]. Нелегким було й життя пересічних викладачів внз. Так, у Росії на 1916 р. налічувалося всього 6655 викладачів внз, серед яких в університетах працювало 1877 (28,1%) професорсько-викладацького складу, у вищих жіночих курсах і загальноосвітніх внз — 1568 (22,8%), технічних внз — 1417 (21, 4%), медичних — 373 (5,3%), педагогічних — 193 (2,9%) і та ін. [36, с. 35]. В Україні ситуація була ще невтішнішою.

Після поразки Першої російської революції царизм посилив утиски демократичної інтелігенції, особливо у вищій школі. Так, тільки в Київському політехнічному інституті в 1911 р. вимушено залишили роботу 11 найкваліфікованіших демократично орієнтованих професорів.

Водночас важелі поновлення лав інтелігенції, особливо через так званий інститут професорських стипендіатів, отримали найреакційніші верстви інтелігенції. Унаслідок указанного поновлення лав учених вназ штучно гальмувалося, при цьому потреба в таких кадрах постійно збільшувалася. Так, в Україні в 1913 р., наприклад, у трьох університетах налічувалося лише 448 викладачів, зокрема 173 ординарних і 58 екстраординарних професорів, 240 приват-доцентів і 13 викладачів [4, с. 16–18].

Слід зауважити, що основна маса професорсько-викладацького складу, за незначним винятком, мала майже принизливий юридичний статус. Протягом тривалого часу до Жовтневого перевороту 1917 р. професорів призначали на посаду царські міністри, а їх діяльність перебувала під постійним контролем влади. Особливо принизливим було становище приват-доцентів. Їх праця часто оплачувалася нижче, ніж університетських службовців. Вони, зазвичай, були позбавлені права екзаменувати студентів за курсами, які вони читали тощо. У принизливішому безправ'ї й на жebraцькій заробітній платі перебували асистенти й лаборанти вназ. І хоча в стінах закладу точилася боротьба між прогресивними й віроповіданими владним структурам викладачами, за допомогою реакційно налаштованої професури вдавалося утримувати вищу школу у сфері свого впливу і в інтересах пануючих верств населення країни [4, с. 20, 21].

Окрім того, система підбору та атестації кадрів вищої школи передбачала поряд із іншими реакційними й принизливими процедурами необхідність подання документів про політичну благонадійність. Останнє мало бути бар'єром проти долучення неугодних владі до системи вищої школи [27, с. 11, 12].

Реакційна, віддана царизмові інтелігенція обіймала владні позиції і в Київському університеті, де працювали професор, відомий психіатр І. А. Сікорський, професор славістики Т. Д. Фларинський та ін. Вони відверто зневажливо ставилися до української культури. З іншого боку, в Одеському університеті, професура якого ще в 1905 р. виступила із закликом убезпечити університети від політичної боротьби, теж спостерігалися антиукраїнські настрої [4, с. 21].

Водночас у вищій школі дореволюційної України всупереч антинародному курсу самодержавної влади і її прихильників серед інтелігенції в скарбницю історії української культури і науки зробили значний внесок такі відомі вчені, як професор Київського університету зоолог О. О. Коротнев, ботанік С. Г. Івашин, математик Д. О. Граве, геолог П. А. Тутковський, терапевт Ф. Г. Яновський, хірург М. М. Волкович, історик М. В. Довнер-Запольський, філософ А. М. Гіляров та ін. У Харківському університеті подібну роботу здійснювали такі

відомі вчені, як лінгвіст О. О. Потебня, математики І. М. Ляпунов, В. А. Стеклов, Д. М. Сінцов, фізики А. П. Грузінцев і Д. А. Рожанський. В Одеському університеті на початку ХХ ст. працювали такі вчені: історик Є. М. Щепкін, математик С. П. Ярошенко, фізіолог Б. Ф. Веріго, психолог М. М. Ланге та ін.

Суттєвим є внесок у розвиток технічної думки та освіти в Україні професорів Київського політехнічного інституту — В. Л. Кірпічова, М. І. Коновалова, С. А. Іванова, М. М. Тихвінського, М. А. Артам'єва, Е. А. Патона та ін. [4, с. 28].

У дореволюційну добу розвитку української культури, мистецтва сприяли фундатор української класичної музики М. В. Лисенко, відомий піаніст і педагог В. В. Пухальський, композитор Р. М. Глієр та ін. [4, с. 28].

Таким чином, у процесі демократичного руху в Україні поступово формувалися прогресивні традиції вищої школи. Щоправда, участь інтелігенції в революційній боротьбі проти царизму була непослідовною й суперечливою. І в цьому випадку складно не погодитися з висновком Леніна про те, що «<...> матеріальні інтереси цієї інтелігенції прив'язують її до абсолютизму, до буржуазії, змушують її бути непослідовною, укладати компроміси, продавати свій революційний і опозиційний запал за казенну оплату або за участь у прибутках чи дивідендах» [20, с. 434].

Зауважимо, що Ленін вже тоді долучав до пролетаріату інтелігенцію, надаючи важливого значення необхідності працювати в найширших колах інтелігенції, особливо — студентства [4, с. 31, 32]. Зауважимо, що демократично налаштоване студентство і викладачі вищої школи України активно підтримували повалення царизму, а потім підтримували тимчасовий уряд, хоча останній нічого суттєвого не змінив у сенсі культури українського народу, відмовивши Україні навіть в обмеженій автономії [31].

Особливий інтерес у контексті цього дослідження становить প্রশарок учителів. У Росії на початок 1917 р. налічувалося 280 тис. учителів, із котрих майже 60 тис. працювало в Україні. При цьому зазначимо, що дореволюційне вчительство було неоднорідним і з точки зору соціального походження, і матеріального становища, і умов праці, особливо — міста і села, і політичної орієнтації тощо [3, с. 10].

Становище вчителя в національних околицях Росії, зокрема в Україні, було ще гіршим і складнішим. Адже воно загострювалося у зв'язку з русифікаторською політикою, політикою національного гноблення зі сторони царизму. Однак, як підкреслював голова ЦК Профспілки працівників освіти УСРР О. Мізерницький, існувало

немало вчителів, і передусім сільських, які активно не підтримували політику царизму [28, с. 2].

Необхідно підкреслити, що наймасовіший прошарок учительства працював у початковій школі, яка існувала в жалюгідному становищі, особливо в роки Першої світової війни, коли значну частину прогресивно налаштованого учительства мобілізували на фронт. Хвиля великодержавного шовінізму на той час захопила і значну частину інтелігенції. Навіть такі відомі діячі, як Г. В. Плеханов, В. Г. Короленко підтримували ідеї «захисту вітчизни». А поети-футуристи взагалі заявили, що поезія бажає їздити «на вістрі гармати у шляпі із помаранчевого пір'я пожежі» [40, с. 30]. Щоправда, в Україні існували представники передових кіл інтелігенції, котрі публічно не підтримували публічний розгул шовінізму. Так, професор М. Ф. Сумцов мав мужність виступити в пресі проти чорносотенця, співробітника «Російської думки», який надрукував есе під назвою «Етюдник націоналізму». М. Ф. Сумцов визначив їх як «Етюди з людиноненавистництва». «Великий націоналізм німецький і великий націоналізм великоросійський, — підкреслював М. Ф. Сумцов, — два чоботи пара і народам від них — чи то будуть німці, чи то росіяни, — одна біда: війна, насильство (гвалтування), сльози і кров» [37]. Такі погляди підтримувала й значна частина демократично налаштованої інтелігенції України, наприклад, члени відомого в Україні Харківського філологічного товариства [41, с. 64].

Зауважимо, що ВУС, який заснував своє відділення в Україні (ВВУС), і ВУУС постійно ворогували. І зрозуміло. Адже ВВУС об'єднував головним чином російське (або російськомовне) вчительство, більшість якого була вірнопідданою владним структурам і здійснювала русифікаторську політику. З іншого боку, ВУУС об'єднав переважно сільську інтелігенцію, яка плекала ідею національного визволення. Оскільки в кількісному сенсі переважало сільське вчительство, яке було демократично налаштованішим, ніж міське, то і ВУУС був чисельнішим і демократичнішим, порівняно із ВВУС. Щоправда, вказану різницю не слід абсолютувати, адже обидві організації тяжіли до дрібнобуржуазних кіл українського суспільства тієї доби [28, с. 2].

На хвилі революційних подій після лютого 1917 р. виникали різноманітні професійні об'єднання інтелігенції, особливо чисельні серед учительства, наприклад, у Катеринославській губернії: Союз залізничних учителів (360 осіб), Союз учителів вищих навчальних училищ, Союз учителів-євреїв, Союз учителів-українців, Катеринославське відділення ВУС і Союз народних учителів Катеринославського повіту. Найвпливовішим був Союз народних учителів м. Катеринослав,

який налічував близько 400 педагогів міських навчальних шкіл [43]. Учителство Катеринославщини тяжіло в цілому до дрібнобуржуазної ідеології. І як пізніше визнавали самі ж учителі Катеринославщини на своєму з'їзді в 1925 р., «<...> ми тоді були під сильним зачаруванням Тимчасового уряду Керенського, більшості із нас були незрозумілі глибокі ідеї вже тоді наростаючих прихованих соціальних зрушень» [44].

Загалом Ленін і більшовицька партія особливо активно вели агітаційно-пропагандистську роботу серед наймасовіших прошарків інтелігенції, особливо вчителства. Однак настрої учителів і, передусім, — сільських, були на стороні Тимчасового уряду і Центральної ради. Так, у квітні 1917 р. учителі Звенигородського повіту Київської губернії на з'їзді ухвалили постанову із проханням до міста і земства називати усі школи «народними школами», прийняти їх у своє підпорядкування і забезпечити їх випускникам можливість подальшого навчання. Окрім того, у резолюції з'їзду зазначалося, що лише навчання рідною мовою вможливить створити вільну українську школу [33, с. 90]. Подібні з'їзди відбулися і в інших губерніях. Питання української школи обговорювалося, наприклад, і на другому з'їзді учителів Лебединського повіту Харківської губернії в травні 1917 р.

Ситуація в країні, активність учителів, мобілізованих на військову службу, примусили Тимчасовий уряд, який відчував небезпеку у зв'язку з революційними настроями учителів, звільнити вчителів від служби, незалежно від стану їх здоров'я [3, с. 14].

Таким чином, аналізуючи проблему трансформаційних процесів політичних поглядів та еволюції соціального становлення інтелігенції України під час революційних подій початку ХХ ст., можна переконатися, що інтелігенція на той час продовжувала відігравати значну роль у культурних, соціально-політичних, освітньо-наукових та революційних подіях. Фактичний матеріал свідчить, що в умовах, коли культурний рівень основної маси населення залишався одним із найнижчих серед європейських країн, роль інтелігенції в духовному житті України подовжувала бути системоутворюючою. При цьому основна маса інтелігенції, особливо сільської, існувала в жебрацькому складному стані та перебувала у безправ'ї, під утиском царизму. Для України ці труднощі множилися у зв'язку з національним питанням. Адже прогресивна українська інтелігенція постійно боролася за національне визволення народу, національну культуру, рідну мову. Незважаючи на складне становище, основна маса інтелігенції України з початку ХХ ст. і до Жовтневого перевороту була своєрідним пастирем у боротьбі народу за національну незалежність, українську культуру. При цьому вона демонструвала героїчні масові приклади служіння народу,

підтвердила реальне прагнення зберегти і примножити духовні надбання українського суспільства. І хоча вказаний період свідчить про неоднорідність різних верств інтелігенції із економічної, політичної, соціальної, культурної та національної складових, загалом вона істотно впливала на соціально-політичні процеси, які відбувалися під час таких складних цивілізаційних подій, як дві революції, Перша світова війна, Тимчасовий уряд, Жовтневий переворот 1917 р., виникнення Центральної Ради тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що формування інтелігенції, її ідеологічна «обробка» в дусі відданості владі, морально-етичний зміст, правова основа, матеріальний стан, умови праці тощо, — усе це перебувало та здійснювалось під постійним наглядом чиновників царизму, які робили все можливе для підкорення інтелігенції пануючим верствам, своїм самодержавним антинародним інтересам. Подібні процеси проаналізовано в цій статті на матеріалах різних прошарків інтелігенції України.

Національне питання було одним із тих, яке актуалізувало проблему формування інтелігенції, її політичного й морально-етичного «обличчя», матеріального, правового, соціального стану тощо.

Список використаних джерел

1. Безугла Р. І. Феномен культурної еліти в період Радянського Союзу та пострадянської України (XX століття) : історіографія проблеми / Руслана Іванівна Безугла // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — 2011. — № 1. — С. 46–51.
2. Бейлин А. Е. Кадры специалистов СССР, их формирование и рост / А. Е. Бейлин ; под ред. и с предисл. И. А. Краваля. — М. : Союзоргучет, 1935. — 419 с.
3. Буравченков А. О. Вчительство України напередодні Жовтневої революції / А. О. Буравченков, В. І. Полохало // Радян. шк. — 1976. — № 12. — С. 10–15.
4. Вища школа Української РСР за 50 років. У 2 ч. Ч. 1. (1917–1945 рр.) / відп. ред., кер. авт. кол. В. І. Пітов. — Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1967. — 395 с.
5. Власенко С. «Могутньою рукою твори своє нове вільне життя» : 100-річчя Української революції / Світлана Власенко // Голос України. — 2017. — 4 берез. — С. 1, 14.
6. Галушко К. Українські виміри Лютневої революції 1917 року в Російській імперії / Кирило Галушко // Дзеркало тижня. — 2017. — 25 лют. — С. 13.
7. Ерман Л. К. Интеллигенция в первой русской революции / Л. К. Ерман. — М. : Наука, 1966. — 373 с.

8. Золотоверхий І. Д. Становлення української радянської культури (1917–1920 рр.) / І. Д. Золотоверхий ; ред. М. В. Коваль. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. — 424 с.
9. Із резолюції VIII Всеросійської конференції РКП(б) «Про радянську владу на Україні» про сприяння розвитку української культури від 3 грудня 1919 р. // Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927 : зб. док. і матеріалів / Голов. архів. упр. при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. — Київ, 1979. — С. 36.
10. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років / Г. В. Касьянов. — Київ : Либідь, 1995. — 223 с.
11. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920–30-х років: соціальний портрет та історична доля / Г. В. Касьянов. — Київ : Глобус : Вік ; Едмонт : Канад. ін-т укр. студій Альберт. ун-ту, 1992. — 175 с.
12. Ким М. П. 40 лет советской культуры / М. П. Ким. — М. : Госполитиздат, 1957. — 388 с.
13. Комуніст. — 1935. — 17 січ. (№ 15). — С. 1.
14. Крупская Н. К. К учителям социал-демократам / Н. К. Крупская // Правда. — 1917. — 28 апр.
15. Кузьменко М. М. Науково-педагогічна інтелігенція УСРР 20–30-х рр. ХХ ст.: еволюція соціально-історичного типу : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Кузьменко Михайло Миколайович ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2005. — 25 с.
16. Культурне будівництво Української РСР : статист. довід. — Київ : Радян. шк., 1940. — 203 с.
17. Ленін В. І. В хвості у монархічної буржуазії чи на чолі революційного пролетаріату і селянства? / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1970. — Т. 11. — С. 185–196.
18. Ленін В. І. З приводу однієї статті в органі Бунду / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1971. — Т. 14. — С. 173–179.
19. Ленін В. І. Завдання революційної молоді: лист перший / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1970. — Т. 7. — С. 324–337.
20. Ленін В. І. Завдання російських соціал-демократів / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1969. — Т. 2. — С. 413–449.
21. Ленін В. І. Кар'єра російського терориста / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1971. — Т. 20. — С. 91–93.
22. Ленін В. І. Критичні замітки з національного питання / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1972. — Т. 24. — С. 111–145.
23. Ленін В. І. Назадній напрям у російській соціал-демократії / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1969. — Т. 4. — С. 230–262.
24. Ленін В. І. Про карикатуру на марксизм і про «імперіалістичний економізм» / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1972. — Т. 30. — С. 72–124.

25. Ленін В. І. Проект програми нашої партії / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1969. — Т. 4. — С. 203–229.
26. Ленін В. І. Чому соціал-демократія повинна оголосити рішучу і нещадну війну соціалістам-революціонерам? / В. І. Ленін // Повне збір. тв. : у 55 т. : пер. з 5 рос. вид. — Київ, 1969. — Т. 6. — С. 349–352.
27. Морозов В. А. Володимир Петрович Затонський / Василь Андрійович Морозов. — Київ : Політвидав України, 1967. — 243 с.
28. Народній учитель. — 1927. — 7 листоп. (№ 45). — С. 2.
29. Ніколаєнко В. Ю. Жовтнева революція і докорінна перебудова народної освіти на Україні (1917–1921 рр.) / В. Ю. Ніколаєнко // Наук. пр. з історії КПРС : міжвід. наук. зб. — Київ, 1965. — Вип. 5. — С. 13–29.
30. Пицьк Н. Е. Александр Александрович Богомолец / Н. Е. Пицьк. — М. : Наука, 1970. — 303 с.
31. Правда. — 1917. — 9 апр.
32. Примаченко Я. Л. Українська художня інтелігенція 1920-х рр. як історіографічне явище: проблеми методології дослідження / Я. Л. Примаченко // Укр. іст. журн. — 2013. — № 3. — С. 184–197.
33. Решение съезда учителей Звенигородского уезда, Киевской губернии, добиваться создания украинских народных школ от 23–24 апреля 1917 г. // Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине : сб. док. и материалов : в 3 т. / Центр. гос. архив Октябрьской революции и социалистического строительства УССР. — Киев : Госполитиздат, 1957. — Т. 1 : февраль — октябрь 1917. — С. 90.
34. Ровинский Н. Советские финансы и культурная революция / Н. Ровинский // Финансы СССР за XXX лет, 1917–1947. — М., 1947. — С. 195–230.
35. Сверстюк Є. Народження української інтелігенції / Євген Сверстюк // Психологія і суспільство. — 2015. — № 2. — С. 7–12.
36. Синецкий А. Я. Профессорско-преподавательские кадры высшей школы СССР / А. Я. Синецкий. — М. : Совет. наука, 1950. — 235 с.
37. Сумцов Н. Ф. Этюды по человеконенавистничеству : [отклик на ст. Д. Муретова «Этюды о национализме» в журн. «Рус. мысль»] / Н. Ф. Сумцов // Южный край. — 1916. — 10 февр.
38. Телячий Ю. В. Українська літературно-мистецька інтелігенція в національно-культурному відродженні (1917–1921 рр.) : монографія / Юрій Телячий. — Тернопіль : Терно-граф, 2014. — 599 с.
39. Ткачова Я. І. Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму / Я. І. Ткачова. — Київ : Наук. думка, 1985. — 190 с.
40. Федюкин С. А. Великий Октябрь и интеллигенция : из истории вовлечения старой интеллигенции в строительство социализма / С. А. Федюкин ; АН СССР, Ин-т истории СССР. — М. : Наука, 1972. — 471 с.
41. Фрадкін В. З. Науково-освітня діяльність Харківського історико-філологічного товариства (1877–1919 рр.) / В. З. Фрадкін, В. М. Шейко // Вісн. Харків. ун-ту. — Харків, 1979. — № 182 : Історія, вип. 11. — С. 58–65.

42. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 251.
43. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 29, 31.
44. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 34.
45. Шейко В. Н. Великий Октябрь и культурно-просветительная деятельность научной интеллигенции Украинской ССР (1921–1925) / В. Н. Шейко // Вопр. истории СССР : респ. межвед. науч. сб. / Харьк. гос. ун-т им. А. М. Горького. — Харьков, 1979. — Вып. 24. — С. 58–64. — Библиогр.: 16 назв.
46. Шейко В. М. Інтелігенція України під час голодомору на початку 20-х рр. / В. М. Шейко // Культура України : зб. ст. / М-во культури України, Харків. держ. ін-т культури. — Харків, 1993. — [Вип. 1]. — С. 33–44.
47. Шейко В. М. Культура, інтелігенція та влада в Україні (20–30-ті роки ХХ ст.) / Шейко В. М. // Інтелігенція та влада : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф.-семінару кер. вищ. навч. закл., учених-дослідників і представників владних структур із проблем сучас. інтелігенції, 14 берез. 2008 р. / М-во освіти і науки України, Нар. укр. акад. [та ін.]. — Харків, 2008. — С. 11–15.
48. Шейко В. М. Культура України, інтелігенція та революція (1917–1920 рр.) / В. М. Шейко // Культура України : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. — Харків, 2005. — Вип. 16 : Мистецтвознавство. Філософія. — С. 20–34.
49. Шейко В. Н. [Рецензия] / В. Н. Шейко // Вопр. истории. — 1970. — № 8. — С. 146–150. — Рец. на кн.: Советская интеллигенция (история формирования и роста, 1917–1955 гг.) : [монография]. — М. : Мысль, 1968. — 432 с.
50. Шейко В. М. Українська культура та інтелігенція в умовах кризового суспільства / Шейко В. М. // Вчені зап. Харків. гуманітар. ін-ту «Нар. укр. акад.». — Харків, 2001. — Т. 6–2 : Громадянськість інтелігенції: шляхи формування у кризовому суспільстві. — С. 86–89.

References

1. Bezuhla R. I. Fenomen kulturnoi elity v period Radianskoho Soiuza ta post-radianskoi Ukrainy (XX stolittia) : istoriohrafia problema / Ruslana Ivanivna Bezuhla // Visn. Derzh. akad. ker. kadriiv kultury i mystetstv. — 2011. — № 1. — С. 46–51.
2. Beylin A. E. Kadry spetsialistov SSSR, ikh formirovaniye i rost / A. E. Beylin ; pod red. i s predisl. I. A. Kravalya. — M. : Soyuzorguchet. 1935. — 419 s.
3. Buravchenkov A. O. Vchytelstvo Ukrainy naperedodni Zhovtnevoi revoliutsii / A. O. Buravchenkov, V. I. Polokhalo // Radian. shk. — 1976. — № 12. — S. 10–15.

4. Vyshcha shkola Ukrainiskoi RSR za 50 rokov. U 2 ch. Ch. 1. (1917–1945 rr.) / vidp. red., ker. avt. kol. V. I. Pitov. — Kyiv : Vyd-vo Kyiv. un-tu, 1967. — 395 s.
5. Vlasenko S. «Mohutnoiu rukoiu tvory svoie nove vilne zhyttia» : 100-richchia Ukrainiskoi revoliutsii / Svitlana Vlasenko // Holos Ukrainy. — 2017. — 4 berez. — S. 1, 14.
6. Halushko K. Ukrainski vymiry Liutnevoi revoliutsii 1917 roku v Rosiiskii imperii / Kyrlyo Halushko // Dzerkalo tyzhnia. — 2017. — 25 liut. — S. 13.
7. Erman L. K. Intelligentsiya v pervoy russkoy revolyutsii / L. K. Erman. — M. : Nauka. 1966. — 373 s.
8. Zolotoverkhyi I. D. Stanovlennia ukrainiskoi radianskoi kultury (1917–1920 rr.) / I. D. Zolotoverkhyi ; red. M. V. Koval. — Kyiv : Vyd-vo AN URSSR, 1961. — 424 s.
9. Iz rezoliutsii VIII Vserosiiskoi konferentsii RKP(b) «Pro radiansku vladu na Ukraini» pro spriannia rozvytku ukrainiskoi kultury vid 3 hrudnia 1919 r. // Kulturne budivnytstvo v Ukrainiskii RSR, 1917–1927 : zb. dok. i materialiv / Holov. arkhiv. upr. pry Radi Ministriv URSSR [ta in.]. — Kyiv, 1979. — S. 36.
10. Kasianov H. V. Nezghodni: ukrainska intelihentsiia v rusi oporu 1960–80-kh rokov / H. V. Kasianov. — Kyiv : Lybid, 1995. — 223 s.
11. Kasianov H. V. Ukrainska intelihentsiia 1920–30-kh rokov: sotsialnyi portret ta istorychna dolia / H. V. Kasianov. — Kyiv : Hlobus : Vik ; Edmont : Kanad. in-t ukr. studii Albert. un-tu, 1992. — 175 s.
12. Kim M. P. 40 let sovetskoy kultury / M. P. Kim. — M. : Gospolizdat. 1957. — 388 s.
13. Komunist. — 1935. — 17 sich. (№ 15). — S. 1.
14. Krupskaya N. K. K uchitylam sotsial-demokratam / N. K. Krupskaya // Pravda. — 1917. — 28 apr.
15. Kuzmenko M. M. Naukovo-pedahohichna intelihentsiia USRR 20–30-kh rr. XX st.: evoliutsiia sotsialno-istorychnoho typu : avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk : spets. 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / Kuzmenko Mykhailo Mykolaiovych ; Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina. — Kharkiv, 2005. — 25 s.
16. Kulturne budivnytstvo Ukrainiskoi RSR : statyst. dovid. — Kyiv : Radian. shk., 1940. — 203 s.
17. Lenin V. I. V khvosti u monarkhichnoi burzhuazii chy na choli revoliutsiinoho proletariatu i selianstva? / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1970. — T. 11. — S. 185–196.
18. Lenin V. I. Z pryvodu odniiei statti v orhani Bundu / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1971. — T. 14. — S. 173–179.
19. Lenin V. I. Zavdannia revoliutsiinoi molodi: lyst pershyi / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1970. — T. 7. — S. 324–337.
20. Lenin V. I. Zavdannia rosiiskykh sotsial-demokrativ / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1969. — T. 2. — S. 413–449.
21. Lenin V. I. Kariera rosiiskoho terorysta / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1971. — T. 20. — S. 91–93.

22. Lenin V. I. Krytychni zamitky z natsionalnogo pytannia / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1972. — T. 24. — S. 111–145.
23. Lenin V. I. Nazadnii napriam u rosiiskii sotsial-demokratii / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1969. — T. 4. — S. 230–262.
24. Lenin V. I. Pro karykaturu na marksyzm i pro «imperialistychnyi ekonomizm» / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1972. — T. 30. — S. 72–124.
25. Lenin V. I. Proekt prohramy nashoi partii / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1969. — T. 4. — S. 203–229.
26. Lenin V. I. Chomu sotsial-demokratia povynna oholosyty rishuchu i neshchadnu viinu sotsialistam-revoliutsioneram? / V. I. Lenin // Povne zibr. tv. : u 55 t. : per. z 5 ros. vyd. — Kyiv, 1969. — T. 6. — S. 349–352.
27. Morozov V. A. Volodymyr Petrovych Zatonyskyi / Vasyl Andriiovych Morozov. — Kyiv : Polityvydav Ukrainy, 1967. — 243 s.
28. Narodnii uchytel. — 1927. — 7 lystop. (№ 45). — S. 2.
29. Nikolaienko V. Yu. Zhovtneva revoliutsiia i dokorinna perebudova narodnoi osvity na Ukraini (1917–1921 rr.) / V. Yu. Nikolaienko // Nauk. pr. z istorii KPRS : mizhvid. nauk. zb. — Kyiv, 1965. — Vyp. 5. — S. 13–29.
30. Pitsyk N.E. Aleksandr Aleksandrovich Bogomolets / N. E. Pitsyk. — M. : Nauka. 1970. — 303 s.
31. Pravda. — 1917. — 9 apr.
32. Prymachenko Ya. L. Ukrainska khudozhnia intelihentsiia 1920-kh rr. yak istoriohrarifichne yavyshe: problemy metodolohii doslidzhennia / Ya. L. Prymachenko // Ukr. ist. zhurn. — 2013. — № 3. — C. 184–197.
33. Resheniye syezda uchiteley Zvenigorodskogo uyezda. Kiyevskoy gubernii. dobivatsya sozdaniya ukrainskikh narodnykh shkol ot 23–24 aprelya 1917 g. // Velikaya Oktyabrskaya sotsialisticheskaya revolyutsiia na Ukraine : sb. dok. i materialov : v 3 t. / Tsentr. gos. arkhiv Oktyabrskoy revolyutsii i sotsialisticheskogo stroitelstva USSR. — Kiyev : Gospolitizdat. 1957. — T. 1 : fevral — oktyabr 1917. — S. 90.
34. Rovinskiy N. Sovetskiye finansy i kulturnaya revolyutsiia / N. Rovinskiy // Finansy SSSR za XXX let. 1917–1947. — M., 1947. — S. 195–230.
35. Sverstiuk Ye. Narodzhennia ukrainskoi intelihentsii / Yevhen Sverstiuk // Psykholohiia i suspilstvo. — 2015. — № 2. — S. 7–12.
36. Sinetskiy A. Ya. Professorsko-prepodavatskiye kadry vyshey shkoly SSSR / A. Ya. Sinetskiy. — M. : Sovet. nauka. 1950. — 235 s.
37. Sumtsov N. F. Etyudy po chelovekonenavistnichestvu : [otklik na st. D. Muretova «Etyudy o natsionalizme» v zhurn. «Rus. mysl»] / N. F. Sumtsov // Yuzhnyy kray. — 1916. — 10 fevr.
38. Teliachyi Yu. V. Ukrainska literaturno-mystetska intelihentsiia v natsionalno-kulturnomu vidrodzhenni (1917–1921 rr.) : monohrafiia / Yurii Teliachyi. — Ternopil : Terno-hraf, 2014. — 599 s.
39. Tkachova Ya. I. Intelihentsiia Radianskoi Ukrainy v period pobudovy osnov sotsializmu / Ya. I. Tkachova. — Kyiv : Nauk. dumka, 1985. — 190 s.

40. Fedyukin S. A. Velikiy Oktyabr i intelligentsiya : iz istorii вовlecheniya staroy intelligentsii v stroitelstvo sotsializma / S. A. Fedyukin ; AN SSSR. In-t istorii SSSR. — M. : Nauka. 1972. — 471 s.
41. Fradkin V. Z. Naukovo-osvitnia diialnist Kharkivskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva (1877–1919 pp.) / V. Z. Fradkin, V. M. Sheiko // Visn. Kharkiv. un-tu. — Kharkiv, 1979. — № 182 : Istorii, vyp. 11. — S. 58–65.
42. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), f. 2717, op. 1, od. zb. 177, ark. 251.
43. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), f. 2717, op. 1, od. zb. 177, ark. 29, 31.
44. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), f. 2717, op. 1, od. zb. 177, ark. 34.
45. Sheyko V. N. Velikiy Oktyabr i kulturno-prosvetitel'naya deyatelnost nauchnoy intelligentsii Ukrainskoy SSR (1921–1925) / V. N. Sheyko // Vopr. istorii SSSR : resp. mezhd. nauch. sb. / Khark. gos. un-t im. A. M. Gorkogo. — Kharkov. 1979. — Vyp. 24. — S. 58–64. — Bibliogr.: 16 nazv.
46. Sheiko V. M. Intelihentsiia Ukrainy pid chas holodomoru na pochatku 20-kh rp. / V. M. Sheiko // Kultura Ukrainy : zb. st. / M-vo kultury Ukrainy, Kharkiv. derzh. in-t kultury. — Kharkiv, 1993. — [Vyp. 1]. — S. 33–44.
47. Sheiko V. M. Kultura, intelihentsiia ta vlada v Ukraini (20–30-ti roky XX st.) / Sheiko V. M. // Intelihentsiia ta vlada : materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf.-seminaru ker. vyshch. navch. zakl., uchenykh-doslidnykiv i predstavnykiv vladnykh struktur iz problem suchas. intelihentsii, 14 berez. 2008 r. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nar. ukr. akad. [ta in.]. — Kharkiv, 2008. — S. 11–15.
48. Sheiko V. M. Kultura Ukrainy, intelihentsiia ta revoliutsiia (1917–1920 rr.) / V. M. Sheiko // Kultura Ukrainy : zb. nauk. pr. / Kharkiv. derzh. akad. kultury. — Kharkiv, 2005. — Vyp. 16 : Mystetstvoznavstvo. Filosofii. — S. 20–34.
49. Sheyko V. N. [Retsenziya] / V. N. Sheyko // Vopr. istorii. — 1970. — № 8. — S. 146–150. — Rets. na kn.: Sovetskaya intelligentsiya (istoriya formirovaniya i rosta. 1917–1955 gg.) : [monografiya]. — M. : Mysl. 1968. — 432 s.
50. Sheiko V. M. Ukrainska kultura ta intelihentsiia v umovakh kryzovoho suspilstva / Sheiko V. M. // Vcheni zap. Kharkiv. humanitar. in-tu «Nar. ukr. akad.». — Kharkiv, 2001. — T. 6–2 : Hromadianskist intelihentsii: shliakhy formuvannia u kryzovomu suspilstvi. — S. 86–89.

■ УДК 94 (477):323.27]«18/19»

V. M. Sheyko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

**THE INTELLIGENTSIA AND REVOLUTION IN UKRAINE
(LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)**

The article is concerned with the issue of the role of the intelligentsia in the development of society as well as with the interrelations between the intelligentsia and the authorities in Ukraine in the late 19th — early 20th centuries. The transformation of the political views of different strata of the intelligentsia of that time is examined. Special attention is paid to the description of the formation of ideological, professional and political views of teachers, the most numerous group of the old intelligentsia. The author analyzes the social, material and political conditions of the intelligentsia during the revolution, various concepts of the attitude to the intelligentsia and its role in the society of Ukraine in the late 19th — early 20th centuries.

Keywords: intelligentsia, revolution, the authorities, Ukraine, culture, art, trade union organizations of the intelligentsia, transformation of the the intelligentsia's political views.

The aim of the study is to explore the relationship of the intelligentsia and authorities at the time of the revolutionary events in Russia and Ukraine in the early 20th century. The issue is particularly relevant today in connection with the 100th anniversary of the beginning of the Ukrainian revolution.

Research methodology. In this paper the author used descriptive and analytical methods with special emphasis on the Marxist-Leninist approach.

Results. It was at the time of Ukrainian revolution that basic principles as well as ideological, professional and social foundations of the formation of intelligentsia in the era of proletariat dictatorship were formed. These foundations undoubtedly influenced and continue influencing the processes of social transformation of the present-day Ukrainian intelligentsia. The Ukrainian national democratic revolution in March 1917 and the creation of the Central Rada, the highest representative body of Ukrainian people, was an important landmark on the road to restoring Ukrainian statehood.

Novelty. A new approach to studying this issue is to analyse the details of these processes with particular concentration on human lives rather than just describe the process of political orientation of the intelligentsia which per se is of conceptual scientific value .

The practical significance. There is a certain analogy between the tragic events of that time and the political processes in modern Ukraine. A thorough analysis of Ukrainian revolution in 1917-1921 can prevent the society from a possible repetition of those mistakes of the past..

Надійшла до редколегії 26.05.2017 р.